

גבולות היחידה: פרק ז', י"ד – פרק יא'

נושא היחידה: פתיחה לעשר¹ המכות

כתבה: יעל דאר

מספר שיעורים: 1

הסבר כללי:

ביחידה שלפנינו יש הצעה להקדמה לפני לימוד עשר המכות. ההנחה היא שילדים בגיל זה יודעים למנות את המכות, ואף יותר מכך, ואנו צריכים להוסיף נדבך. בסיום מהלך ההוראה יש נספח למורה. הנספח לידיעתך בלבד, ולפי שיקול דעתך תשתמש במידע. ייתכן ותרצה 'לחתוך' שיעור זה: חלקו להקדמה וחלקו לסיכום. ישנה אפשרות כזו, ונסב את תשומת הלב לכך במקום הנכון.

לשיעורנו מספר מטרות:

ערך: התלמידים ידעו את המטרה לכל קבוצת מכות.²

מיומנות: חיפוש בפסוקים והכללה.

ידע: עשר המכות לפי הסדר, מיון המכות לקבוצות שונות ואפיון כל קבוצה.

פתיחה:

נקרין את הפסוקים הבאים על הלוח (מתוך תהילים ק"ה³) כמובן, ללא המעגלים. נבקש מהילדים להגיד מה הנושא הכללי של הפסוקים? כמה מכות יש כאן? אלו הן? ואותן לסמן במעגלים לפי תשובות הילדים.

כז שְׁמוּ-בָם, דַּבְּרִי אֶת־וַיִּזְכְּרוּ; וּמִפְתִּיחַ, בְּאֶרֶץ חָם.

כח שֶׁלַח חֶשֶׁד, וַיִּחַשְׁדוּ; וְלֹא-מָרוּ, אֶת דְּבָרוֹ.

כט הַפֶּה אֶת-מִימֵיהֶם לְדָם; וַיָּמָת, אֶת-דָּגְתָם.

ל שְׂרָץ אֲרָצָם צַפְרָדַיִם; בְּחֹדְרֵי, מְלִכְיָהֶם.

לא אָמַר, וַיִּבֹא עֶרֶב; בְּנֵי־בָבֶל, בְּכָל-גְּבוּלָם.

לב נָתַן גֹּשְׁמֵיהֶם בְּרֹד; אֵשׁ לְהַבּוֹת בְּאֲרָצָם.

לג וַיִּדְּ גִפְנֵם, וַתֵּאָנְתָם; וַיִּשְׁבֵּר, עֵץ גְּבוּלָם.

לד אָמַר, וַיִּבֹא אֲרָבָה; וַיִּלְקַח, וַאֲיִן מִסָּפֵר.

לה וַיֹּאכַל כָּל-עֵשֶׂב בְּאֲרָצָם; וַיֹּאכַל, פְּרִי אֲדָמָתָם.

לו וַיִּדְּ כָל-בְּכוֹרֵי בְּאֲרָצָם; רֵאשִׁית, לְכָל-אוֹנָם.

¹ יש להדגיש כאן ובלימוד עשרת הדברות, שנכון בעברית לומר 'עשר המכות' לעומת 'עשרת הדברות'. מכה – בנקבה: עשר מכות, עשר המכות. דָּבָר בזכר, ומכאן: עשרה דברות, עשרת הדברות.

² לכל שלישיית מכות יש מטרה כפי שיוסבר במהלך היחידה.

³ גם במזמור ע"ח בתהילים יש פירוט של המכות. הוא שונה מעט, ובכל מקרה חלקי אף יותר מכאן. לשיקול דעת המורה.

נסביר לילדים שאלה הם פסוקים מספר תהילים. מה הם מתארים? האם יש מישהו שמִזְהָה כאן משהו מוכר?

נסמן בעזרתם את המכות המוזכרות בפסוקים, ונאמר: בתהילים מוזכרות חלק מהמכות. לא לפי הסדר. לא נלמד היום את פרק תהילים. אבל אני רוצה לשמוע מכם את עשר המכות לפי הסדר שאתם מכירים.

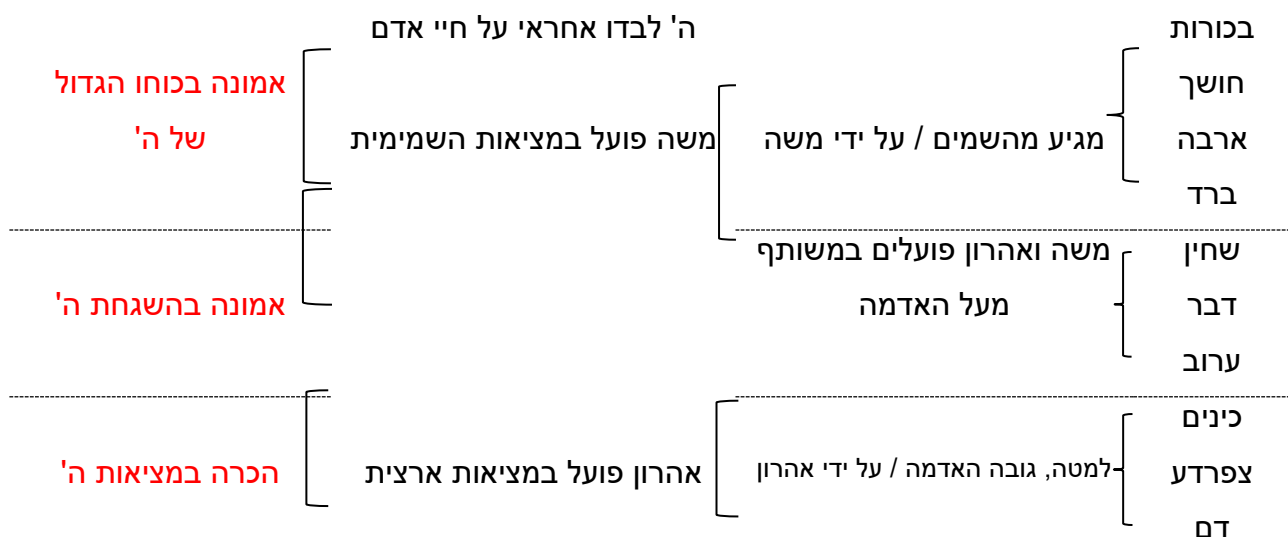
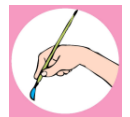
עיון בפסוקים:

- ביחידה זו אין 'קריאת פסוקים' שכן מדובר ביחידת הקדמה, המנצלת את הידע שכבר קיים אצל הילדים לסידור מחודש, להבנה של מה שכבר יודעים והסקת מסקנות נוספות ממנו.
- אמנם, ייתכן – לפי שיקול דעתך – לעיין בחומש ולמצוא פסוקים, אם תחליט לסיים את היחידה בשיעור זָה. (אם תחליט לדחות לסיום הלימוד את חלק המטרות – העיון בפסוקים לא יהיה בשיעור זָה).

הצעות להמחשה:

נבקש מהתלמידים למנות את עשר המכות לפי הסדר, ונכתוב אותן על הלוח מלמטה למעלה, כך (בצד ימין):

נשאל: למה כתבנו כך? מה אפשר ללמוד מִזְהָה? ולהראות את המשותף לכל קבוצת מכות. (משמאל לרשימת המכות)

הערות למה שנכתב למעלה:

- משרטוט זָה רואים את התהליך של המכות: מהמים, ליבשה ובגובה היבשה. משם להולכים על היבשה (המכה יותר 'גבוהה'). ומשם למכות הבאות מן השמים.
- אהרון פועל במציאות הארצית ומשה במציאות השמימית. (נכתב משמאל למשותף לכל שלוש מכות). בערוב ובמכת בכורות ה' פועל לבדו. בערוב יש גם סכנת חיים לאדם בגלל חיות הטרף, ובכך מכה זו דומה לבכורות. חיי אדם רק ביד ה'.

התבוננות

בחלק זה נברר את המטרות שבכל שלישיית מכות. יש אפשרות לדחות חלק זה לסוף הלימוד על המכות. לברר לאחר כל שלישייה מה המטרה שלה, ולאסוף שוב את החומר לקראת סיום הלימוד.

- לאחר הדיון באלו, נעיין בפסוקים במקורות הבאים. על הלוח נשאיר את מה שכבר כתבנו, וניתן לילדים להעתיק את הפסוקים למקורות הבאים:

- באַהרה על מכת הדם, פרק ז, פסוק י"ז: "כה אמר ה' _____
_____".
- בסיום מכת צפרדע, פרק ח' פסוק ו: "למען _____
_____".
- באַהרה על מכת הערוב, פרק ח', פס' י"ח: "הפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערב, למען _____
_____".
- באַהרה על מכת ברד, פרק ט' פס' י"ד: "בעבור תדע _____
_____".
- ובפרק ט' פס' ט"ז: "ואולם בעבור זאת העמדתיך: בעבור _____
_____".

לאחר עבודת התלמידים נסיק ביחד מסקנות, שאותן נרשום בתרשים המכות על הלוח. (מופיע בצבע אדום בשרטוט שהצענו על הלוח).

- במכות דם וצפרדע המטרה היא הכרה במציאות ה'. (זו גם המטרה של כינים, אך מכיוון שאין אַהרה, המטרה לא מובאת. לא נדבר בשלב זה על מבנה המכות מבחינת אַהרה וללא אזהרה.)
 - בסדרת המכות הבאה: ערוב, דבר ושחין המטרה היא שידעו שה' נמצא וגם משגיח. משום כך, החל ממכת ערוב ניתן לשמוע על הפליה בין מצרים לישראל. הפליה היא תוצאה של השגחה.
 - בסדרת המכות האחרונה – המטרה היא להכיר בכוחו הגדול של ה'. גם עצמת המכות יותר גדולה וכוללת פגיעה בחיי אדם. יש גם שליטה על איתני הטבע.
- זה המקום להזכיר שחלוקה כזו קיימת, ואנו מזכירים אותה בהגדה של פסח בשם רבי יהודה: דצ"כ, עד"ש, באח"ב. נראה לילדים את ראשי התיבות. בתרשים שלנו זה יתקבל הפוך, מכיון שכתבנו את המכות מלמטה למעלה.

במהלך לימוד המכות, כדאי לתלות ציטוטים של פסוקים אלה עם המטרות על הלוח במקום בולט, שהרי לא רק המצרים צריכים להכיר במציאות ה', בהשגחה ובכוחו הגדול...

מסרים והפנמה:

משימה לעיון וכתובה במחברת: מצאו בפרק ז' פסוקים א-ז מטרה כללית לעשר המכות. תשובה: "וידעו מצרים כי אני ה'..." (פרק ז', פסוק ה) – פסוק זה יכול להיכתב ככותרת לכל מה שכבר כתוב. משימה זו יכולה להינתן גם אם החלטת שלא ללמד בשלב זה את חלק ה'התבוננות'.

נשאל: מהי המכה הקשה ביותר, לדעתכם? מדוע מסודרות המכות בסדר הזה?

נקריא את המדרש הבא: (תנחומא בא סימן ד) – (מעובד קלות)

שאלה מקדימה לפני הקריאה: נסו להבין מה היה ההיגיון בסדר של המכות, לפי המדרש? לפי המדרש, הסדר הוא עליה בדרגת העונשים מבחינת חוסר הנוחות של הנענשים. (אם כי אפשר להתווכח על כך שסכירת המעינות היא דבר ראשון). אפשר לשאול את הילדים באיזה סדר הם היו בוחרים? (משורר תהילים בחר בסדר אחר). כל תשובה מנומקת מתקבלת.

אמרו רבותינו זכרונם לברכה:

בטכסיסים של מלכים הביא הקדוש ברוך הוא עליהם את המכות:

מלך בשר ודם כשמידינה מורדת עליו, משלח עליה לגיונות ומקיפים אותה – מטיל מצור על העיר.

בתחלה סוכר (סוגר) אמת המים שלהם. חזרו, מוטב.

ואם לאו, מביא עליהם משמיעי קולות חזקים. חזרו, מוטב.

ואם לאו, יורה בהם חצים. חזרו, הרי מוטב.

ואם לאו, מביא עליהם ברבריים (חיות טרף). חזרו, מוטב.

ואם לאו, מביא עליהם מגפות. חזרו, מוטב.

ואם לאו, זורק בהם נפט (שמן רותח). חזרו, מוטב.

ואם לאו, משליך עליהם אבני בליסטראות. חזרו, מוטב.

ואם לאו, מגרה בהן אוכלוסין הרבה. חזרו, מוטב.

ואם לאו, אוסר אותן בבית האסורים. חזרו, יפה.

ואם לאו, הורג גדולים שבהם.

כה הקדוש ברוך הוא בא על מצרים בטכסיסים של מלכים.

בתחלה סוכר אמת המים שלהם – זוהי מפת הדם.

לא חזרו, הביא עליהם משמיעי קולות, אלו צפרדעים.

לא חזרו, ירה עליהם חצים, אלו הפנים, שנאמר, ותהי הפנים באדם ובבהמה, היו נכנסים בגופם של

מצרים כחצים.

לא חזרו, הביא עליהם ברבריים, זה ערוב.

לא חָזְרוּ, הביא עליהם מגפות, זֶה הַדְּבָר וְהַרְג אֶת מַקְנֵיהֶם.
לא חָזְרוּ, הביא עליהם נֶפֶט, זֶה הַשְּׁחִין, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבְּעוֹת פֹּרַח בְּאָדָם.
לא חָזְרוּ, השליך עליהם אבני גְּלִיסְטְרָאוֹת, זֶה הַבָּרֵד.
לא חָזְרוּ, גִּירָה בָּהֶן אוֹכְלוֹסִין הֶרְבָּה, זֶה אֲרָבָה.
לא חָזְרוּ, חֲבָשׁוֹן בְּבֵית הָאֲסוּרִים, זֶה חֲשָׁף, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיְהִי חֲשָׁף אֶפְלָה... וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתּוֹ שְׁלֹשֶׁת יָמִים...".
לא חָזְרוּ, הֵרַג גְּדוּלִים שְׂבָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהָ הִכָּה כָּל בְּכוֹר.

הצעה אחרת להפנמה:

היות ואנו מדברים על הכרה במציאות ה', השגחה ואמונה בכוחו הגדול, אנו מציעים לכתוב על 'נס שקרה לי' (או במשפחתי). כתוב על מקרה של השגחה פרטית ששמעת עליה במשפחה או ספר על נס אחר שאתה מכיר. (אפשר מהתנ"ך, מה'חדשות' ומסיפורים אחרים).

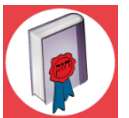
מבט שלם:

נחזור ונסתכל על הטבלה שלמעלה. נמנה שוב את המכות לפי הסדר. נעצור לאחר כל שלישייה' נאמר את 'שמה' (דצ"כ, עד"ש, באח"ב) ונזכיר מי מבצע את המכה ומה המטרות הכלליות. נאמר, שבשיעורים הבאים נלמד באופן מפורט ומעמיק על כל מכה ומכה.

סיכום:

מטרת המכות היא להראות את מציאות ה' בעולם, את ההשגחה, כוחו וגבורתו. במצרים האמינו בהרבה אלוהיות: השמש – המאור הגדול, היאור – המספק מים שאין להם ממקור אחר, הצפרדע – אל הפיריון, בעלי החיים, הצאן והבקר. אף פרעה עשה עצמו אלוה. במהלך לימוד עשר המכות נתמיד ונראה את המטרות האלה מתגשמות אחת לאחת.

הרחבה והפניות למקורות נוספים:

ועוד על המכות – למורה:

במקורות הבאים יש עוד מידע על המכות. לידיעת המורה. ייתכן ותצטרך מידע זה אם ישאלוך תלמידיך.

כמה זמן נמשכו המכות?

לפי רש"י, ההולך בעקבות מדרש רבה, כל מכה (ואזהרה) ארכה חודש ימים. (המכה עצמה – שבוע, ברוב המקרים) וקדמו לה שלושה שבועות של אזהרות). בפירושו לפרק ז' פסוק כה, ד"ה 'וימלא' – מנין שבעת ימים – שלא שב היאור לקדמותו. שהיתה המכה משמשת רביע חודש, וג' חלקים היה מעיד ומתרה בו. לפי זה – נמשכו המכות עשרה חודשים. (אמנם יש דעות נוספות).

אשמתו של פרעה

בחמש המכות הראשונות נאמר שפרעה הוא זֶה שחִזַק את לבו. זאת לעומת חמש המכות האחרונות בהן נאמר שה' חִזַק את לב פרעה. אם כך – מה אשם פרעה? יש להתמודד עם שאלה זו מול התלמידים. הרמב"ן, בפירושו על פרק ז' פס' ג': "ואני אקשה את לב פרעה" מסביר עניין זה. נביא את דבריו הברורים כאן:

אמרו במדרש רבה (שמו"ר ה ו):

גילה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין, תחת שהעבדים בעבודה קשה .

ועוד שם (יג ד):

כי אני הכבדתי את לבו (להלן י א)

אמר רבי יוחנן: מכאן פתחון פה למינין לומר לא הייתה ממנו שיעשה תשובה. (לא היתה לו אפשרות לעשות תשובה)

אמר רבי שמעון בן לקיש: ייסתם פיהם של מינין, ... מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו (פרעה) - והוא (הקב"ה) נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא .
כך פרעה הרשע, כיון ששגר הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב"ה אתה הקשית את עורפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך:

הנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל, אם השם הקשה את לבו מה פשעו?

ויש בו שני טעמים ושניהם אמת .

האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה, כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון .

והטעם השני, כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן, רק (=אלא) 'ויחזק לב פרעה' (להלן פסוק יג, כב, ח טו), 'ויכבד פרעה את לבו' (להלן ח כח, ט ז). הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רך לבו, והיה נמלך לשלחם מכובד המכות, לא (כדי) לעשות רצון בוראו. ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו, כעניין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים וגו' (יחזקאל לח כג)

ואשר אמר קודם המכות (לעיל ד כא): ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם, יודיע למשה העתיד לעשות בו במכות האחרונות, כעניין שאמר (לעיל ג יט): ואני ידעתי כי לא ייתן אתכם מלך מצרים להלוך. וזה טעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותיי, כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים. כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה' (להלן יד ח), כי לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו (משלי כא א):

סיכום מכות מצרים

לפנינו טבלה המסכמת את הפרטים העיקריים החוזרים על עצמם במהלך המכות.

יש להתייחס למידע בטבלה זו בכל שלב לימוד.

לעניות דעתנו, אין צורך לתת לתלמידים למלא טבלה כזו, אלא לתת לאחר כל שלוש מכות טבלת סיכום, עם חלק מהנתונים מושלמים (לא כל העמודות), במטרה שתלמיד יראה את המטרות השונות, תגובות פרעה,

התגברות המכות והמהלך שעשינו קודם. כמו כן, ישים לב למחזוריות של אזהרות וללא אזהרות. כנספח ליחידה זו הבאנו [דף עבודה – ראו נספח](#) המסכם את התהליך שפרעה עשה. לפיכך, אפשר בהחלט שלא לדבר על תהליך זה כל שלוש מכות. ממילא התהליך עדיין לא ברור בשלב זה של הלימוד.

המכה	המקור	הבקשה	ביצוע	על ידי מי	תוצאה	במי פגעה	תגובת פרעה
דם	ז', י"ז- כ"ד	"שלח את- עמי ויעבדני במדבר"	ויהפכו כל- המים אשר- ביאר, לדם.	אהרון	"כי לא יכלו לשתת מימי היאר"	כל מימי מצרים	"ולא-שת לבו גם-לזאת"
צפרדע	ז', כ"ו- כ"ט ח', א'- י"א	"שלח את- עמי ויעבדני"	ותעל, הצפרדע, ותכס, את- ארץ מצרים.	אהרון	"ותבאש הארץ"	בפרעה, ובעמו	"והכבד את- לבו"
כנינים	ח' י"ב – ט"ו	(אין)	"ויה את-עפר הארץ ותהי הפנים"	אהרון	"היה כנים בכל- ארץ מצרים"	באדם ובבהמה	החרטומים: "אצבע אלהים הוא"
ערוב	ח', ט"ז-כ"ח	"שלח עמי ויעבדני"	"ויבא ערב קבד, ביתה פרעה ובית עבדיו"	ה'	"ובכל-ארץ מצרים תשחת הארץ, מפני הערב. רק לא בארץ גושן.	פרעה ועבדיו	מ"ד: "לכו זבחו לאלהיכם בארץ אך בהמשך": ויכבד פרעה את-לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את- העם"
דבר	ט', א'-ז'	"שלח את- עמי ויעבדני"	"וימת, כל מקנה מצרים; וממקנה בני-ישראל, לא-מת אחד	ה'	"וימת כל מקנה מצרים" והנה לא-מת ממקנה ישראל עד-אחד	כל מקנה מצרים	"ויכבד לב פרעה ולא שלח את- העם"
שחין	ט', ח'- י"ב	(אין)	"...ויקחו את- פיו הפושן ויזרק אתו משה השמימה"	משה ואהרון	"ויהי, שחין אבעבעת, פרס, באדם ובבהמה"	באדם ובבהמה	קודם: ולא-יכלו החרטמים, לעמד לפני משה--מפני השחין: ובהמשך: "ויסזק ה' את-לב פרעה ולא שמע אלהם"
ברד	ט', י"ג- ל"ה	"שלח את- עמי ויעבדני"	"ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד קבד מאד" "רק בארץ גושן אשר- שם בני	משה	"והפשתה והשערה, נקתה: כי השערה אביב, והפשתה גבעל. והחטה והפשתה, לא נפו: כי אפילת, הנה.	בכל ארץ מצרים	קודם: וישלח פרעה, ויקרא למשה ולאהרן, ויאמר אלהם, חטאתי הפעם: ה' הצדיק, ואני ועמי, הרשעים"

ואחר כך: "וַיִּחַזַק לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"				יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בְרֹד"			
"וְהִעֲתִירוּ, לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם; וְיָסֵר, מֵעַלִי, רֶקֶב, אֶת- הַמָּוֶת הַזֶּה"	כל הצומח שנשאר מהברד	"וַיֹּאכַל אֶת-כָּל- עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֶת כָּל-פְּרֵי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבְּרֹד וְלֹא- נֹתֵר כָּל-רֶקֶב בְּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם"	משה	"וַיַּעַל הָאֲרֶבֶה, עַל כָּל-אֶרֶץ מִצְרָיִם"	"עַד-מַתִּי מֵאַנְתִּי לְעֵנַת מִפְּנֵי שִׁלַּח עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי"	י', ג'-כ'	ארבה
קודם: "לָכֵן עֲבַדוּ אֶת- יְהוָה רַק צִאֲנָכֶם וּבְקִרְכֶם יֵצֵג גַּם- טַפְכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם" ואחר כך: וַיִּחַזַּק יְהוָה, אֶת- לֵב פְּרָעָה; וְלֹא שָׁלַח, אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל	בבני האדם בשמש - באלוהות	"לֹא-רָאוּ אִישׁ אֶת- אֲחִיו, וְלֹא-קָמוּ אִישׁ מִתַּחַתְיוֹ-- שְׁלֹשֶׁת יָמִים; וְלָכֵל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר, בְּמוֹשְׁבֹתָם."	משה	"וַיְהִי חֹשֶׁךְ- אֲפֹלָה בְּכָל- אֶרֶץ מִצְרָיִם"	(אין)	י', כ"א- כ"ג	חושך
"קומו צאו מתוך עמי גם- אתם גם-בני ישראל ולכו עבדו את-ה' כדברכם"	בכורות, ובכך בכל מצרים	"וַתְּהִי צְעָקָה גְּדֹלָה, בְּמִצְרָיִם: פִּי-אִין בַּיִת, אֲשֶׁר אִין- שֵׁם מֵת"	ה'	" וַיְהִי בַחֲצִי הַלַּיְלָה וַיְהִנֶּה הַקָּה כָּל- בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם"	"שִׁלַּח אֶת- בְּנֵי וַיַּעֲבֹדֵנִי" (ד', כ"ג)	פרקים י"א-י"ב	בכורות

כאמור, הטבלה הזו מיועדת לך, המורה. לאחר מכות כינים, שחין וחושך המסיימות את השלשות, נמליץ לתת לתלמידים טבלה חלקית. עיינו בהדרכות להמשך המכות.